

Relacja zwierzchnictwa jako przesłanka odpowiedzialności podmiotów kościelnych za szkody wyrządzone z winy duchownych – perspektywa prawnokanoniczna. Glosa do wyroku SN z dnia 6 września 2022 r., II CSKP 466/22

The relationship of superiority as a basis for the liability of church entities for damage caused by the fault of clergyman – a canon law perspective. Case commentary on the judgement of the Polish Supreme Court of 6 September 2022, II CSKP 466/22

MICHAŁ LUDWIG*

 <https://orcid.org/0000-0002-3686-3700>

Streszczenie: W komentowanym orzeczeniu Sąd Najwyższy uznał, że zwierzchnikami w rozumieniu art. 430 k.c. wobec wikariusza parafialnego są jego proboszcz, parafia, biskup i diecezja. Wyrok należy uznać za kontrowersyjny z kilku względów. Po pierwsze, nadano szczególny status roszczeniu odszkodowawczemu powstałemu na skutek czynu seksualnego duchownego wobec małoletniego. Skład orzekający ocenił jako słuszne oddalenie zarzutu przedawnienia tego roszczenia poprzez zastosowanie instytucji nadużycia prawa podmiotowego (art. 5 k.c.). Ponadto duże wątpliwości budzi szerokie rozumienie przesłanki wyrządzenia szkody przez podwładnego „przy wykonywaniu czynności powierzonej” (art. 430 k.c.). Przede wszystkim jednak w głosie podjęto kwestię sięgania przez sąd polski do przepisów Kodeksu Prawa Kanonicznego dla zbadania, czy w stanie faktycznym sprawy wskazane wyżej cztery podmioty kościelne były zwierzchnikami (w rozumieniu cywilistycznym) wikariusza parafialnego. Bez spełnienia warunku zwierzchnictwa żadnego z tych podmiotów nie można by pociągnąć do odpowiedzialności odszkodowawczej na gruncie art. 430 k.c. Jako że spośród wymienionych pozwanych w procesie były tylko parafia i diecezja, to jedynie te dwa podmioty zobowiązano wyrokiem do zapłaty zadośćuczynienia na rzecz powoda. Glosa jest krytyczna w stosunku do wyników sądowej wykładni dotyczącej relacji proboszcza, parafii i diecezji wobec wikariusza parafialnego. Wykazano, że trudno przypisać cywilistyczny przymiot zwierzchnika proboszczowi, gdyż w relacji do wikariusza jest on raczej współpracownikiem (choć z większymi kompetencjami) niż przełożonym. Za zwierzchnika wikariusza tym bardziej nie można uznać parafii, w której ten posługuje – chociażby dlatego, że sam organ parafii (proboszcz) nie jest przełożonym tego duchownego. Na gruncie przepisów Kodeksu Prawa Kanonicznego możliwe jest natomiast potraktowanie biskupa diecezjalnego jako zwierzchnika podległego mu wikariusza. Biskup powierza wikariuszowi czynności do wykonywania, a ten podlega w czasie ich wykonywania w określonym zakresie kierownictwu biskupa. Aby wszakże można było przypisać biskupowi odpowiedzialność na zasadach art. 430 k.c., konieczne jest stwierdzenie spełnienia kolejnych przesłanek, w tym głównie przesłanki wyrządzenia szkody „przy wykonywaniu” czynności powierzonej. Wykluczyć należy jednak odpowiedzialność diecezji na zasadach art. 430 k.c. Sąd Najwyższy niesłusznie uznał, iż każda czynność biskupa jest jednocześnie wykonywana w ramach reprezentacji diecezji, której duchowny ten jest organem. Czynności kierownicze biskupa wykonywane wobec wikariusza parafialnego należy uznać za czynności własne biskupa, stąd to jemu, a nie diecezji należało przypisać przymiot zwierzchnika.

Słowa kluczowe: zwierzchnik; odpowiedzialność odszkodowawcza; art. 430 k.c.; normy prawnokanoniczne; wikariusz parafialny; proboszcz; parafia; biskup; diecezja

Abstract: In the commented judgement, the Supreme Court held that superiors within the meaning of Article 430 of the Polish Civil Code, in relation to a parochial vicar, include the parish priest, the parish, the bishop, and the diocese. The judgement should be regarded as controversial for several reasons. First, a special legal status was attributed to claims for damages arising from a clergyman's sexual act against a minor. The adjudicating panel considered it justified to reject the defence of limitation of such a claim by applying the doctrine of abuse of rights under Article 5 of the Civil Code. Moreover, serious doubts are raised by the broad interpretation of the condition of damage caused by a subordinate

* Ks. mgr prawa, mgr-lic. prawa kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin, e-mail: michalludwig7@gmail.com

“in the performance of an entrusted activity” (Article 430 of the Civil Code). However, the commentary primarily addresses the issue of the Polish court’s reference to the provisions of the Code of Canon Law in order to determine whether, under the facts of the case, the four ecclesiastical entities listed above could be considered superiors (in the civil law sense) of the parochial vicar. Without establishing the condition of superiority, none of these entities could be held liable for damages under Article 430 of the Civil Code. Since only the parish and the diocese were named as defendants in the proceedings, only these two entities were ultimately ordered by the judgement to pay compensation to the claimant. The commentary is critical of the court’s interpretation concerning the relationship between the parish priest, the parish, and the diocese in relation to the parochial vicar. It is demonstrated that it is difficult to attribute the civil-law status of superior to the parish priest, as in relation to the vicar he acts rather as a collaborator (albeit with broader competences) than as a superior. Consequently, the parish in which the vicar serves cannot be regarded as his superior – if only because the parish authority itself (the parish priest) is not the vicar’s superior. However, under the provisions of the Code of Canon Law, it is possible to treat the diocesan bishop as the superior of the subordinate vicar. The bishop entrusts the vicar with activities to perform, and the vicar remains subject to the bishop’s direction to a certain extent during the performance of such activities. Nevertheless, in order to establish the bishop’s liability under Article 430 of the Civil Code, it is necessary to determine the fulfilment of further conditions provided for in that article, particularly whether the damage was caused “in the performance” of the entrusted activity. The liability of the diocese under Article 430 of the Civil Code must, however, be excluded. The Supreme Court erroneously held that every act of the bishop is simultaneously performed within the scope of representation of the diocese, of which the bishop is an organ. The managerial actions of the bishop towards the parochial vicar should be regarded as the bishop’s own acts, and therefore it is the bishop himself – and not the diocese – who should be attributed with the status of superior.

Key words: superior; liability for damages; Article 430 of the Civil Code; Canon Law norms; parochial vicar; parish priest; parish; bishop; diocese

Wprowadzenie

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 września 2022 r. (sygn. II CSKP 466/22)¹ po raz kolejny zdecydował o przypisaniu odpowiedzialności odszkodowawczej kościelnym osobom prawnym za szkodę wyrządzoną przez podległego im duchownego. Pierwszym, można by rzec, precedensowym przypadkiem tego typu w orzecznictwie polskim był wyrok tegoż sądu z dnia 31 marca 2020 r.² W obu sprawach materialnoprawną podstawą rozstrzygnięcia był art. 430 Kodeksu cywilnego³: „Kto na własny rachunek powierza wykonanie czynności osobie, która przy wykonywaniu tej czynności podlega jego kierownictwu i ma obowiązek stosować się do jego wskazówek, ten jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną z winy tej osoby przy wykonywaniu powierzonej jej czynności”. Podmiotami powierzającymi czynności – zwierzchnikami – i uznanymi za współodpowiedzialnych za czyny wikariusza powodujące szkodę w sprawie rozstrzygniętej wyrokiem SN z 2022 r. były parafia i diecezja duchownego A.S. (z czasu popełniania tych czynów).

Z powództwem w omawianej sprawie wystąpił M.M., ofiara czynów seksualnych księdza A.S. Miały one miejsce w okresie posługi wikariuszowskiej duchownego w parafii w K. w latach 1982–1987. Sąd okręgowy jako sąd pierwszej instancji oddalił powództwo w zakresie zasądzenia zadośćuczynienia od pozwanych osób prawnych, opierając się na zarzucie przedawnienia roszczenia o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. W przeciwieństwie do sądu pierwszej instancji sąd apelacyjny uznał odpowiedzialność odszkodowawczą pozwanych kościelnych osób prawnych na gruncie art. 430 k.c. Zasądził od nich na rzecz powoda kwotę 400 000 zł z ustawowymi

¹ LEX nr 3416101, dalej: wyrok SN z dnia 6 września 2022 r.

² II CSK 124/19, OSNC 2021, nr 1, poz. 4.

³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, Dz. U. z 2024 r. poz. 1061, z późn. zm., dalej: k.c.

odsetkami. Sprawa trafiła jednak przed Sąd Najwyższy, który wyrokiem z dnia 6 września 2022 r. oddalił skargi kasacyjne podmiotów kościelnych, utrzymując tym samym zobowiązanie pozwanych do zapłaty zasądzzonego przez sąd apelacyjny zadośćuczynienia na rzecz powoda⁴.

W powołanych wyżej wyrokach Sąd Najwyższy badał spełnienie wszystkich przesłanek odpowiedzialności z art. 430 k.c. w odniesieniu do podmiotów kościelnych. Co istotne dla prowadzonych tu rozważań, składy orzekające zdecydowały się sięgnąć także do przepisów odrębnego od prawa polskiego systemu prawnego, jakim jest prawo kanoniczne. Tej decyzji sądów i jej skutków dla treści orzeczenia z 2022 r. będzie dotyczyła niniejsza glosa. Jej celem jest krytyczna analiza zastosowania przez Sąd Najwyższy przepisów prawnokanonicznych dla oceny zajścia przesłanki istnienia zwierzchnictwa z art. 430 k.c. Zdecydowano się na szersze omówienie właśnie tej przesłanki, gdyż w trakcie prowadzonych w tym zakresie analiz sądy opierały się niemal wyłącznie na przepisach Kodeksu Prawa Kanonicznego⁵.

1. Przełomowość wyroku SN z dnia 6 września 2022 r.

Nie sposób przejść do analiz zapowiedzianych w tytule pracy bez wcześniejszego podkreślenia przełomowości wyroku SN z dnia 6 września 2022 r. Polega ona po pierwsze na uznaniu przez skład orzekający, iż w tego rodzaju sprawach możliwe jest oddalenie zarzutu przedawnienia na podstawie art. 5 k.c., czyli na podstawie instytucji nadużycia prawa podmiotowego⁶. Sąd apelacyjny oraz Sąd Najwyższy wyraziły pogląd, że roszczenie odszkodowawcze powstałe w wyniku czynu niedozwolonego duchownego w postaci molestowania seksualnego małoletniego ma pewien szczególny status. Powołanie się przez kościelne osoby prawne na zarzut przedawnienia takiego roszczenia jest, zdaniem sądu, sprzeczne z zasadami współżycia społecznego, wskutek czego zachodzi dyspozycja art. 5 k.c.⁷ Warto przywołać kluczową wypowiedź sądu, prowadzącą do powyższych wniosków: „uznanie podniesienia zarzutu przedawnienia za nadużycie prawa podmiotowego jest możliwe całkowicie wyjątkowo, w wypadkach szczególnie rażącego nadużycia prawa i wtedy, gdy indywidualna ocena okoliczności sprawy wskazuje, że opóźnienie w dochodzeniu przedawnionego roszczenia nie jest nadmierne i było usprawiedliwione szczególnieymi przyczynami”⁸. W kontekście decyzji sądu drugiej instancji na uwagę

⁴ Wyrok SN z dnia 6 września 2022 r., uzasadnienie faktyczne.

⁵ Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), cz. II, s. 1–317; tekst polski: Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań: Pallottinum 2022, dalej: KPK.

⁶ Warto nadmienić, że zgodnie ze stanem faktycznym sprawy od momentu przedawnienia roszczenia odszkodowawczego do chwili wniesienia pozwu minęły 24 lata.

⁷ „Nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony”.

⁸ Jest to wprowadzić pogląd sądu apelacyjnego, niemniej został on zaaprobowany przez SN w uzasadnieniu prawnym wyroku z dnia 6 września 2022 r. Warto nadmienić, że w orzeczeniu, w toku wywodu na korzyść oddalenia zarzutu przedawnienia posłużono się także argumentacją prawnomiędzynarodową, zestawiając ze sobą pojęcia

zasługuje dodatkowo – ze względu na cel niniejszej glosy – argument pomocniczy wysunięty przez skład orzekający. Stwierdzono mianowicie, iż obowiązujące duchownego A.S. normy prawa kanonicznego uzasadniają tezę, że pozwane osoby prawne nie mogą bronić się zarzutem przedawnienia. Skorzystano zatem z przepisów wewnętrznych związku wyznaniowego dla wzmocnienia argumentacji na rzecz zajścia przypadku nadużycia prawa podmiotowego z art. 5 k.c. Jako domknięcie omawianego wątku warto dodać, że z kolei sąd pierwszej instancji uznał podniesiony przez pozwanych zarzut przedawnienia za słuszny.

Drugą kontrowersyjną nowością w komentowanym wyroku jest wykładnia pojęcia „przy wykonywaniu czynności” z art. 430 k.c.⁹ Zgodnie z rozumowaniem sądu apelacyjnego oraz Sądu Najwyższego czyn seksualny duchownego wobec małoletniego nie jest jedynie dokonany przy okazji spełniania czynności powierzonych przez zwierzchnika osoby duchownej, ale właśnie przy wykonywaniu tych czynności. Takie postrzeganie wskazanego czynu niedozwolonego duchownego pozwala już – zdaniem sądu – na przypisanie współodpowiedzialności odszkodowawczej jego zwierzchnikom kościelnym na mocy art. 430 k.c. Mając na uwadze bogaty dorobek judykatury i doktryny dotyczący art. 430 k.c., rozstrzygnięcie SN z 2022 r. (a także z 2020 r.) należy jednak uznać za co najmniej kontrowersyjne¹⁰. Problematyka ta wymagałaby jednak dalszych, o wiele obszerniejszych analiz¹¹.

2. Znaczenie prawa kanonicznego w polskim systemie prawa

Przechodząc do zagadnień stanowiących podstawowy przedmiot niniejszego opracowania, wypada zadać pytanie, dlaczego warto badać wątki prawnokanoniczne obecne w wyroku wywierającym przecież skutki jedynie na gruncie prawa państwowego. Pytanie to wiąże się ze spostrzeżeniem, że skład orzekający w wyroku z dnia 6 września 2022 r.

molestowania seksualnego dokonanego przez duchownego wobec małoletniego z (m.in.) torturami. Zagadnienie to zasługiwałoby jednak na odrębne opracowanie, dlatego zostaje w tym miejscu jedynie wzmiankowane.

⁹ Z uwzględnieniem, że pierwszym orzeczeniem, w którym dokonano takiej wykładni, był wspomniany wyżej wyrok SN z dnia 31 marca 2020 r.

¹⁰ Stanowisko to jest wyrażane chociażby w następujących pracach: Kondek 2019, 17–37; Zakrzewski 2025. Odmienne poglądy przedstawiają przykładowo: Łętowska 2015, 6–20; Wilk 2020, 52–62; Borecki 2020, 36–38.

¹¹ Przede wszystkim należałoby tu rozstrzygnąć kwestię, jakiego rodzaju związek powinien istnieć między czynnościami powierzonymi przez zwierzchnika a czynem podwładnego, na skutek którego zostaje wyrządzona szkoda, aby pociągnąć przełożonego do współodpowiedzialności odszkodowawczej. Wykładnia przyjęta przez Sąd Najwyższy hołduje teorii związku funkcjonalnego między czynnościami powierzonymi a czynem skutkującym szkodą. Zgodnie z tą teorią – biorąc pod uwagę stan faktyczny sprawy zakończonej wyrokiem z 2022 r. – powierzenie duchownemu A.S. czynności wikariusza parafialnego przez biskupa diecezjalnego stworzyło możliwość dokonania czynów seksualnych wobec powoda. Czynności powierzone stają się tutaj swego rodzaju narzędziem, dzięki któremu podwładny zyskuje sposobność do wyrządzenia szkody (zob. Wilk 2020, 55–61). Zgodnie z drugą teorią, którą można określić jako teorią związku celowościowego, dla zaistnienia odpowiedzialności zwierzchnika na gruncie art. 430 k.c. wymagane jest, aby podwładny, wyrządzając szkodę, realizował jednocześnie cele (inaczej: korzyści) swojego przełożonego. Tylko wtedy bowiem można stwierdzić, że czyn podwładnego spełnia inną ustawową przesłankę odpowiedzialności, czyli działania na rachunek zwierzchnika (zob. Zakrzewski 2025). Należy dostrzec ryzyko związane z przyjęciem pierwszej z powyższych teorii. Zgodnie z nią odpowiedzialność zwierzchnika dotyczyłaby niemal każdego czynu niedozwolonego podwładnego, o ile tylko czyn ten miał związek miejscowy i czasowy z wykonywaniem powierzonych mu przez przełożonego czynności.

odwołuje się w swojej argumentacji do norm prawnokanonicznych oraz dokonuje ich wykładni. Poza tym pod koniec uzasadnienia prawnego wyraźnie zaznacza, że świadomie korzysta z przepisów KPK. Wyjaśnia, iż nie są one źródłami powszechnie obowiązującego w Polsce prawa, ale mogą stanowić podstawę do oceny wzajemnych relacji pomiędzy jednostkami organizacyjnymi Kościoła Katolickiego. Relacje te sąd musiał badać, gdyż odpowiedzialność na gruncie art. 430 k.c. opiera się na istnieniu stosunku zwierzchnictwa między wskazanymi w przepisie podmiotami.

Przyznać trzeba, że faktycznie przepisy prawa kanonicznego normują prawa i obowiązki biskupa, diecezji, proboszcza, parafii i wikariusza względem siebie. Niemniej istnienie odnoszących się do tego norm kanonicznych nie implikuje z miejsca, że mogą one posłużyć w argumentacji na rzecz odpowiedzialności deliktowej na gruncie cywilistycznym. Sąd Najwyższy przemilczał zatem kwestię, na jakiej zasadzie może sięgać do przepisów obcego systemu prawnego. Nie wyjaśnił ponadto, czy jako organ władzy państwowej posiada kompetencję do dokonywania wykładni przepisów prawa kanonicznego¹².

Swoje milcząco przyjęte założenia SN najprawdopodobniej zaczerpnął ze starszego orzecznictwa, w którym również odwoływano się do norm prawnokanonicznych w wyrokowaniu. Chodziło o kwestię reprezentacji kościelnych osób prawnych. W wyroku z dnia 24 marca 2004 r.¹³ Sąd Najwyższy stwierdził, iż zakres umocowania do reprezentacji parafii przez proboszcza nie jest w sposób zupełny unormowany przepisami powszechnie obowiązującymi. Tak powstała luka można było, zdaniem składu orzekającego, uzupełnić normami prawnokanonicznymi¹⁴. Uznano w ten sposób jednocześnie, iż prawo wewnętrzne związków wyznaniowych (dokładniej: prawo kanoniczne) może wywoływać skutki na gruncie prawa polskiego także wtedy, gdy brakuje ku temu wyraźnego odesłania ustawowego¹⁵.

W literaturze przedmiotu z kolei podkreśla się, że aby przepis prawa wewnętrznego związku wyznaniowego wywierał skutek na gruncie prawa państwowego, potrzeba ku temu albo wyraźnego odesłania ustawowego (teoria recepcji)¹⁶, albo tzw. odesłania dorozumianego. W pierwszej sytuacji same przepisy wskazują konieczność odwołania się do prawa wewnętrznego związków wyznaniowych. Drugi przypadek zachodzi wtedy, gdy odwołanie takie stanowi jedyną możliwość rekonstrukcji norm zawartych w przepisach prawa polskiego¹⁷.

¹² Por. Walencik 2013, 18. Odrębność wskazanych dwóch systemów prawnych wywodzi się z konstytucyjnej zasady autonomii i niezależności państwa i Kościoła (art. 25 ust. 3 Konstytucji RP). Reguły dookreślające wzajemne relacje między prawem kanonicznym a prawem polskim obowiązują oczywiście także w odniesieniu do prawa własnego innych niż Kościół Katolicki związków wyznaniowych; zob. też Mezglewski 2011, 251–252.

¹³ IV CK 108/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 65.

¹⁴ Januchowski 2008, 219–222.

¹⁵ Zob. przykładowo drugi punkt tezy wyroku SN z dnia 24 marca 2004 r. (IV CK 108/03, OSNC 2005, nr 4, poz. 65): „Ważność dokonanych przez proboszcza czynności przekraczających granice i sposób zwyczajnego zarządzania, określonych w statucie lub stosownym akcie biskupa diecezjalnego, zależy od uprzedniego pisemnego upoważnienia ordynariusza, a czynności o charakterze alienacji dóbr – od zezwolenia władzy określonej w kanonie 1292 kodeksu prawa kanonicznego”.

¹⁶ Zob. Gill 2001, 606; Krukowski 2004, 96–97; Pietrzak 2010, 144–150; Stanisław 2010, 199; Stanisław 2011, 64–65; Mezglewski 2011, 251–252; Walencik 2013, 16–18; por. Jasiakiewicz 2005, 130–133.

¹⁷ Stanisław 2010, 199–200.

W sprawie zakończonej wyrokiem z dnia 6 września 2022 r. SN, dokonując wykładni norm prawnokanonicznych, nie odwołał się do żadnej z powyższych dwóch teorii. W kwestii badania spełnienia przesłanek z art. 430 k.c. hipotetycznie zastosowanie mogłaby mieć jedynie teoria odesłań dorozumianych. Jednak możliwość tę należałoby wykluczyć, gdyż *de facto* nie istniał w tej sytuacji problem niekompletności w rekonstrukcji normy prawnej¹⁸. Wątpliwości sądu dotyczyły raczej faktów niż prawa. Stosowanie przepisów prawnokanonicznych w takich okolicznościach wydaje się zatem nader wątpliwym rozwiązaniem¹⁹. Alternatywą byłoby badanie realnego kształtu relacji między obecnymi w procesie podmiotami kościelnymi. Jak milcząco przyjął SN w analizowanym wyroku, w orzekaniu można pomocniczo sięgać do przepisów prawa kanonicznego w celu ustalenia faktów. Roboczo zakładając słuszność tego założenia, warto zbadać wyniki dokonanej przez ten sąd wykładni przepisów KPK. Wykładnia ta odnosiła się do czterech typów relacji, które potencjalnie odpowiadają kategorii zwierzchnictwa z art. 430 k.c. Analizę wskazanych relacji wypada jednak poprzedzić cywilistycznym punktem odniesienia.

3. Pojęcie zwierzchnika na gruncie art. 430 k.c.

Wzorcem dla prawidłowości dokonanych przez sądy analiz prawnokanonicznych jest cywilistyczne pojęcie zwierzchnika oraz warunki, które ten musi spełnić dla poniesienia odpowiedzialności odszkodowawczej na gruncie art. 430 k.c. Co ważne, Kodeks cywilny nie posługuje się wprost pojęciem „zwierzchnika” – określenie to stosuje się w literaturze przedmiotu²⁰, upraszczając w ten sposób rozbudowaną dyspozycję art. 430 k.c. W każdym razie, przymiot zwierzchnika można przypisać podmiotowi, który spełnia następujące warunki: powierza on podwładnemu wykonanie czynności; podwładny przy jej wykonywaniu podlega kierownictwu zwierzchnika oraz ma obowiązek stosowania się do jego wskazówek; wykonywanie czynności odbywa się na rachunek własny zwierzchnika. Niespełnienie któregokolwiek z podanych warunków powoduje, że zwierzchnik nie może ponieść odpowiedzialności na gruncie art. 430 k.c.

Każdy z powyższych trzech warunków rozumie się w literaturze przedmiotu stosunkowo szeroko. Powierzenie czynności może się opierać zarówno na podstawie stosunku prawnego, jak i faktycznego. Nie jest konieczne, aby za wykonanie czynności podwładny otrzymywał od zwierzchnika jakikolwiek ekwiwalent, przykładowo w postaci wynagrodzenia. Podleganie kierownictwu z kolei nie musi oznaczać ciągłej kontroli zwierzchnika sprawowanej nad podmiotem mu podporządkowanym. Dopuszczalna jest także

¹⁸ Kwestia wykładni art. 430 k.c. jest odrębnym, bardzo szerokim zagadnieniem. Jednak bez względu na wyniki też wykładni, nie można powiedzieć, że art. 430 k.c. reguluje kwestię odpowiedzialności zwierzchnika w sposób niezupełny. Inaczej jest chociażby w przypadku art. 168 ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz. U. z 2025 r. poz. 825, z późn. zm.), w którym zagwarantowano duchownym prawo przeniesienia do rezerwy. Aby zdekodować adresata tej normy prawnej, trzeba sięgnąć do przepisów wewnętrznych związku wyznaniowego; zob. tamże, 199–200.

¹⁹ Zob. Mezglewski 2021, 375–386; Walencik 2013, 11–25. Odmienne stanowisko prezentuje np. Wilk 2023, 60.

²⁰ Zob. przykładowo: Dubis 2023, art. 430, pkt 1; Karaszewski 2019, 770–771. Zamiennie stosowane jest także pojęcie przełożonego.

względna samodzielność podwładnego – ważne jest tylko, żeby ten podlegał ogólnej kontroli zwierzchnika²¹. Działanie na rachunek zwierzchnika oznacza z kolei działanie dla przełożonego i w jego interesie. Co istotne, korzyść odnoszona przez zwierzchnika może mieć również charakter niematerialny (przykładowo: zwiększenie znaczenia społecznego, troska o dobre imię)²².

Najbardziej charakterystycznym przykładem stosunku prawnego spełniającego warunki z art. 430 k.c. jest stosunek pracy. Wskazują na to takie cechy stosunku pracy, jak: określone miejsce i czas wykonywania pracy, przestrzeganie regulaminu pracy, obowiązków wykonywania przez pracownika poleceń przełożonych, wykonywanie zadań pod nadzorem kierownika. Warto dodać, że zwierzchnikiem nie jest bezpośredni przełożony pracownika w hierarchii wynikającej ze struktury organizacyjnej pracodawcy będącego osobą prawną. Odpowiedzialna na gruncie art. 430 k.c. jest w takiej sytuacji zatrudniająca pracownika osoba prawna, gdyż to na jej rachunek wykonywana jest praca²³.

4. Relacja proboszcza do wikariusza parafialnego

Pierwszą relacją potencjalnie opartą na stosunku zwierzchnictwa, o której wzmiankuje się w wyroku z dnia 6 września 2022 r., jest więź łącząca proboszcza z wikariuszem parafialnym. Pozwani w sprawie z 2022 r. podnieśli zarzut, że to nie proboszcz, lecz biskup jest w świetle prawa kanonicznego zwierzchnikiem (w rozumieniu art. 430 k.c.) wikariusza parafialnego. Sąd Najwyższy opowiedział się jednak za tym, że można traktować jako zwierzchników obu duchownych jednocześnie. Z tego założenia skład orzekający wyciągnął wniosek, iż można przypisać odpowiedzialność odszkodowawczą na zasadach art. 430 k.c. reprezentowanym przez proboszcza i biskupa osobom prawnym: parafii i diecezji. Co znamienne, niniejszym stwierdzeniem SN poszerzył dotychczasową wykładnię wskazanego artykułu, zgodnie z którą podwładny mógł mieć tylko jednego zwierzchnika²⁴. W swojej analizie skład orzekający posłużył się kilkoma przepisami Kodeksu Prawa Kanonicznego, które warto przeanalizować.

W pierwszej kolejności sięgnięto do kan. 548 § 1 KPK²⁵. Rzeczywiście określa on uprawnienie proboszcza do precyzowania obowiązków wikariusza w formie wydawanych mu poleceń. Użyte przez ustawodawcę kościelnego pojęcia „precyzowania” należy rozumieć w ten sposób, że proboszcz nie jest swobodny w wyborze poleceń dla wikariusza.

²¹ Dubis 2023, art. 430, pkt 3.

²² Zob. wyrok SN z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19, OSNC 2021, nr 1, poz. 4. Odwołując się do przytoczonej wyżej doktrynalnej dyskusji nad rozumieniem przesłanki wyrządzenia szkody „przy wykonywaniu” czynności powierzonej, stwierdzić trzeba, że opowiedzenie się za teorią związku celowościowego zamknęłoby Sądowi Najwyższemu drogę do uznania kościelnych osób prawnych za współodpowiedzialnych za czyny seksualne duchownego A.S. Diecezja czy parafia nie powierzyły bowiem duchownemu do wykonywania czynności zabronionych przez prawo polskie, lecz wypełnianie zadań związanych z urzędem wikariusza parafialnego. Jedynie przy realizacji tych właśnie zadań cele (korzyści) duchownego oraz kościelnych osób prawnych były bowiem zbieżne.

²³ Zob. Borysiak (red.) 2024, E, III, 1.

²⁴ Zob. Borecki 2020, 38–39.

²⁵ „Obowiązki i prawa wikariusza parafialnego określone są, oprócz kanonów tego rozdziału, statutami diecezjalnymi, a także pismem biskupa diecezjalnego, a sprecyzowane zostają poleceniem proboszcza”.

Jako pasterz parafii, niejako dopasowuje normy zawarte w KPK, statutach diecezjalnych oraz piśmie biskupa diecezjalnego (źródła wymienione w kan. 548 § 1 KPK) do potrzeb duszpasterskich wspólnoty, i dopiero tak sformułowane polecenie może zostać przedstawione wikariuszowi.

W konsekwencji należy przyjąć, że zadanie proboszcza wobec wikariusza jest specyficzne: proboszcz nie tworzy norm prawnych, a jedynie je konkretyzuje, uwzględniając kontekst parafii jemu powierzonej. Z jednej strony oddziałuje zatem władczo na wikariusza, a z drugiej nie ma zupełnej dobrowolności w wydawaniu poleceń – jest ograniczony wskazanymi w kan. 548 § 1 KPK aktami prawnymi²⁶. Wciąż jednak pozostaje wątpliwość, czy proboszcza można określić zwierzchnikiem wikariusza w rozumieniu art. 430 k.c.?

Odpowiadając na powyższe pytanie, należy sięgnąć do § 2 analizowanego kanonu²⁷, który skądinąd nie został uwzględniony w uzasadnieniu orzeczenia Sądu Najwyższego. Przepis ten odnosi się wprost do relacji wikariusza względem proboszcza, posługując się sformułowaniem „wikariusz zobowiązany jest [...] wspomagać proboszcza w całej posłudze parafialnej”. Literalna wykładnia przepisu sugeruje istnienie więzi partnerstwa między wskazanymi duchownymi, z zachowaniem elementu dominacji proboszcza wobec wikariusza²⁸. Jednak gdyby prawodawca kanoniczny chciał traktować wikariusza jako podwładnego proboszcza, użyłby w tym miejscu przykładowo pojęcia „być posłusznym” albo „stosować się do”. Taka interpretacja dobrze koresponduje z § 3 kan. 548 KPK²⁹. Unormowany tam obowiązek przedstawiania proboszczowi przez wikariusza „zamierzonych lub podjętych poczynąń duszpasterskich” z jednej strony może rodzić skojarzenia z relacją zwierzchnictwa. Zaznaczyć trzeba wszakże, że przywołany § 3 nie pozwala proboszczowi na korektę planów wikariusza: przepis odnosi się tylko do informowania proboszcza. Istotny jest także cel dyspozycji z § 3: chodzi o wspólne (proboszcza i wikariusza) zapewnienie wypełniania obowiązków duszpasterskich w parafii. Znaczące są tu też ostatnie słowa kanonu, w których wskazani duchowni razem zostali określani jako odpowiedzialni za wspólnotę parafialną.

Analizując kan. 548 KPK, Sąd Najwyższy wywnioskował jednak, że między wikariuszem a proboszczem istnieje stosunek podporządkowania. Zgodzić się trzeba, że przepis ten przyznaje proboszczowi większe uprawnienia w porównaniu z wikariuszem, w dodatku zobowiązując tego drugiego do uwzględniania zdania proboszcza w podejmowanych działaniach duszpasterskich (polecenia proboszcza z § 1 oraz przedstawianie poczynąń z § 3). Niemniej ten sam kanon wyraźnie akcentuje partnerski charakter relacji między powyższymi duchownymi. Trudno zatem zgodzić się ze składem orzekającym, że analizowany przepis dowodzi istnienia między proboszczem a wikariuszem relacji

²⁶ Krukowski 2005, 458–460.

²⁷ „Jeżeli w piśmie biskupa diecezjalnego wyraźnie nie zastrzeżono inaczej, wikariusz parafialny z racji urzędu obowiązany jest wspomagać proboszcza w całej posłudze parafialnej, z wyjątkiem odprawiania Mszy świętej za lud, a także zgodnie z prawem zastępować proboszcza, jeżeli sprawa tego wymaga”.

²⁸ To proboszcz jest pasterzem parafii, a nie wikariusz – zob. poniższe analizy dotyczące kan. 519 KPK.

²⁹ „Wikariusz parafialny powinien regularnie przedstawiać proboszczowi zamierzone lub podjęte poczynania pasterskie, tak by proboszcz i wikariusz albo wikariusze mogli wspólnymi siłami zapewnić wypełnianie obowiązków duszpasterskich w parafii, za którą są razem odpowiedzialni”. Warto dodać, że przytoczony przepis składowi orzekającemu posłużył jako dowód na podległość wikariusza wobec proboszcza.

zwierzchnictwa z art. 430 k.c. Proboszcz bowiem ani nie powierza wikariuszowi czynności do wykonywania³⁰, ani nie sprawuje nad nim kontroli w ich wykonywaniu (warunki bycia zwierzchnikiem na zasadach art. 430 k.c.).

Za potwierdzający istnienie relacji zwierzchnictwa między proboszczem a wikariuszem można byłoby hipotetycznie uznać kolejny przytoczony przez SN przepis kanoniczny, tj. kan. 519 KPK³¹. Kanon ten określa proboszcza własnym pasterzem zleconej sobie parafii. Prawdą jest, że proboszcz na mocy swej funkcji podejmuje troskę o powierzonych sobie parafian, ale samo to jeszcze nie implikuje, że jest zwierzchnikiem wikariusza w rozumieniu art. 430 k.c. Skład orzekający w omawianej sprawie zdaje się szukać odpowiednika cywilistycznego pojęcia „zwierzchnika” w kanonistycznym urzędzie „pasterza”. Niewątpliwie pasterskie zadania duchownych noszą cechy zwierzchnictwa (o czym świadczy chociażby zadanie rządzenia wymienione w kanonie). Należałoby jednak dogłębnie zbadać, czy relację pasterską duchowny – wierny można traktować analogicznie do relacji zwierzchnik – podwładny z Kodeksu cywilnego. Zastosowanie zbyt pobieżnej oceny pasterskiej funkcji proboszcza mogłoby prowadzić do wniosku, że jeśli proboszcz może odpowiadać za czyn wikariusza należącego do jego parafii, to dlaczego miałby nie odpowiadać za czyny innych wiernych zamieszkujących jego parafię, skoro ci także podlegają jego pasterskiej trosce³²? Ta skrajna hipoteza mogłaby funkcjonować także w wariantcie łagodniejszym, w którym za podwładnych proboszcza należałoby uznać jedynie wiernych angażujących się we wspólnotach parafialnych i spełniających swoje zadania w porozumieniu z proboszczem.

Bez względu na wykładnię pojęcia „pasterz”, należy przede wszystkim odwołać się do wykładni językowej całego kan. 519 KPK. Prawdą jest, że kanon w pierwszej części wyróżnia proboszcza na tle całej wspólnoty parafialnej, określając go jako jej pasterza. Jednak z niewiadomych przyczyn SN pominął w swoich analizach drugą część przepisu, wyróżniającą grupę parafian, których zadaniem jest współpraca z proboszczem. Mowa o prezbiterach (zazwyczaj chodzi tu o wikariuszy parafialnych), ale też o diakonach i wiernych świeckich. Kanon 519 nie określa niestety precyzyjnie, jaka dokładnie jest relacja między proboszczem a tymi spośród parafian, którzy we współpracy z nim służą całej wspólnotcie. Pomocne, aczkolwiek niezamykające dyskusji jest tutaj dookreślenie władzy pasterskiej proboszcza jako wykonywanej „pod władzą biskupa diecezjalnego”. Dopowiedzenie

³⁰ Co ciekawe, na gruncie nieobowiązującego już Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1917 r. biskup, przed wysłaniem wikariusza na daną parafię, zobowiązany był wysłuchać zdania właściwego proboszcza. W takiej sytuacji proboszcz miałby już jakiś udział, choć pośredni, w powierzaniu wikariuszowi parafialnemu czynności do wykonania (jedna z przesłanek bycia zwierzchnikiem na gruncie art. 430 k.c.); zob. Pawluk 1986a, 254. Jeszcze wyraźniej, na gruncie dawnego prawa kanonicznego, z dyspozycją art. 430 k.c. koresponduje wzmianka W. Góralskiego, zgodnie z którą na gruncie Kodeksu z 1917 r. „akcentowano rolę proboszcza jako bezpośredniego przełożonego wikariusza”; Góralski 2013, 95.

³¹ „Proboszcz jest własnym pasterzem zleconej mu parafii, który sprawuje opiekę duszpasterską nad powierzoną mu wspólnotą pod władzą biskupa diecezjalnego; jest powołany do uczestnictwa w jego Chrystusowej posłudze, aby wykonywać dla tej wspólnoty zadania nauczania, uświęcania i rządzenia we współpracy także z innymi prezbiterami lub diakonami oraz świadczącymi pomoc wiernymi świeckimi, zgodnie z przepisami prawa”.

³² Zaznaczyć trzeba, że ryzyko takiej poszerzającej wykładni pojęcia „pasterza” dostrzegł jednak sąd drugiej instancji: „Nie chodzi w tej zasadzie o kontrolę przez proboszcza w stosunku do wszystkich wiernych danej parafii i ewentualną jego, za ich czyny, odpowiedzialność. Chodzi o księży, którzy do tej parafii należą [...]”; wyrok SN z dnia 6 września 2022 r., uzasadnienie faktyczne.

to ma podkreślić, że proboszcz swój urząd otrzymuje od biskupa w formie nominacji³³. Ostatecznie to więc biskup pozostaje głównym pasterzem na terenie całej swojej diecezji, której parafia jest częścią³⁴. Proboszcz owszem jest pasterzem własnym powierzonej sobie parafii, ale tylko na mocy nominacji biskupa. Można więc stwierdzić, że rolę proboszcza wobec innych posługujących w parafii (w tym wikariusza) należy widzieć bardziej jako koordynatora niż przełożonego (albo w ujęciu cywilistycznym: zwierzchnika)³⁵.

Dla precyzji wyводу warto ponadto nadmienić, że o istnieniu relacji zwierzchnictwa między proboszczem a wikariuszem można wnioskować nie tyle z przepisów KPK, ile z faktycznego funkcjonowania relacji tych duchownych. Wyobrażalne jest bowiem, że proboszcz rzeczywiście ma większy wpływ na funkcjonowanie wikariusza, niż jest to przewidziane w prawie kanonicznym. Relację tę należałoby jednak badać zawsze w odniesieniu do konkretnego przypadku. Gdyby na takiej podstawie traktować proboszcza jako zwierzchnika wikariusza w rozumieniu art. 430 k.c., to trudno już mówić o zwierzchnictwie parafii (osoby prawnej) wobec tego drugiego. Zwierzchnictwo proboszcza miałoby bowiem związek z jego cechami osobistymi, a nie z uprawnieniami wynikającymi z bycia reprezentantem osoby prawnej, którą jest parafia.

Biorąc pod uwagę dokonaną wykładnię kan. 548 oraz kan. 519 KPK, warto zwrócić uwagę, że bliższy wynikom powyższych analiz wydaje się w sprawie z dnia 6 września 2022 r. skład sądu okręgowego (pierwszej instancji). Sąd ten dostrzegł, że „proboszcz w istocie nie dysponuje odpowiednimi środkami, umożliwiającymi mu bezpośredni i realny wpływ na działania księdza w swojej parafii”. To prawda, że proboszcz może wikariuszowi wydawać polecenia i że wikariusz winien przedstawiać mu zamierzone poczynania duszpasterskie. Wszakże proboszcz nie dysponuje żadnymi kanonicznymi środkami przymusu w razie niewykonywania swoich zadań przez wikariusza. Środki te (w postaci kar kościelnych) są już jednak dostępne biskupowi diecezjalnemu³⁶.

5. Relacja zachodząca pomiędzy biskupem a wikariuszem parafialnym

Z perspektywy kanonistycznej o wiele mniej wątpliwości interpretacyjnych, w porównaniu z poprzednimi analizami, budzi treść więzi prawnej łączącej biskupa diecezjalnego z wikariuszem parafialnym. Spośród kilku argumentów przywołanych przez Sąd Najwyższy w uzasadnieniu prawnym to kanony 273 i 391 § 1 KPK³⁷ wskazują na istnienie relacji podporządkowania między wskazanymi duchownymi³⁸. Z przytoczonych norm nie wynikają jednak żadne uprawnienia kontrolne biskupa. Lukę tę uzupełniają kanony

³³ Krukowski 2005, 417–418.

³⁴ Zob. Sitarz 2019, kol. 2069; zob. też Wroceński 2008, 124–125.

³⁵ Zob. Kołodziej 2016, 16–17.

³⁶ Trzeba też mieć na uwadze, że dla pełnego zrekonstruowania toku wyводу sądu okręgowego należałoby zapoznać się z tekstem wyroku wydanego w pierwszej instancji. Wydaje się bowiem, że gdyby sąd uwzględnił w swoim wywodzie treść kan. 548 i 519 KPK, doszedłby do nieco łagodniej sformułowanego wniosku.

³⁷ Kan. 273: „Duchowni mają szczególnie obowiązek okazywania szacunku i posłuszeństwa papieżowi oraz każdy z nich – własnemu ordynariuszowi”. Kan. 391 § 1: „Do biskupa diecezjalnego należy rządzenie powierzonym mu Kościołem partykularnym, z władzą ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, zgodnie z przepisami prawa”.

³⁸ Zob. Brinda 2018, 100–104.

1311³⁹ i 1717nn⁴⁰ KPK, uprawniające pasterza diecezji do stosowania sankcji wobec wszystkich, którzy podlegają jego jurysdykcji, w tym m.in. wobec wikariusza posługującego w parafii. Niejasne jest jednak, dlaczego skład orzekający sięgnął dodatkowo do argumentu z kan. 515 i kan. 523 KPK. Przepisy te traktują o kompetencji biskupa do erygowania parafii, czy też powierzania proboszczowi pasterskiej pieczy nad nią, natomiast nie wspominają o wikariuszu parafialnym. Trafniejsze byłoby tu zastosowanie kan. 547 KPK⁴¹, traktującego wprost o swobodzie biskupa w mianowaniu wikariusza parafialnego. Warto dodać, że przywołany kanon uzasadnia traktowanie biskupa jako podmiotu powierzającego wikariuszowi parafialnemu czynności do wykonywania (jedna z przesłanek z art. 430 k.c.).

Można zatem wnioskować, że potraktowane łącznie dyspozycje kanonów 273, 391 § 1, 547, 1311 oraz 1717nn KPK pozwalają na uznanie, iż na gruncie prawa kanonicznego biskup diecezjalny jest zwierzchnikiem wikariusza parafialnego w rozumieniu art. 430 k.c., co też znalazło swoje odzwierciedlenie w uzasadnieniu prawnym wyroku SN z dnia 6 września 2022 r.⁴² Warto od razu nadmienić, że wniosek ten nie uprawnia automatycznie do przypisania biskupowi współodpowiedzialności odszkodowawczej na gruncie art. 430 k.c. W tym celu należałoby zbadać zajście pozostałych przesłanek zawartych w tym przepisie, co jednak nie jest przedmiotem niniejszej glosy.

W powyższej tematyce zwracają uwagę dwa szczegóły obecne w rozumowaniu Sądu Najwyższego. Pierwszy z nich dotyczy wskazania przez skład orzekający sytuacji, w których biskup nie odpowiada jednak za dokonanie czynu niedozwolonego przez podległego mu duchownego. Jedną z nich jest wykonywanie czynności nauczyciela

³⁹ Na uwagę zasługuje szczególnie § 2: „Každy, kto jest przełożonym w Kościele, obowiązany jest strzec i promować dobro samej wspólnoty oraz poszczególnych wiernych przez miłość pasterską, przykład życia, radę i zachętę oraz, w razie potrzeby, także przez wymierzanie lub deklarowanie kar, zgodnie z przepisami ustawy, zawsze z zastosowaniem słuszności kanonicznej, mając na uwadze przywrócenie sprawiedliwości, poprawę przestępcy i naprawienie zgorzsnienia”. Co ciekawe, paragrafu tego nie było jeszcze w przepisach promulgowanych w 1983 r. – został on dodany nowelizacją księgi VI KPK (*Sankcje karne w Kościele*), która weszła w życie 8 grudnia 2021 r.; zob. Arrieta 2023, 796–797.

⁴⁰ Kan. 1717 rozpoczyna w KPK część IV (*Proces karny*) księgi VII (*Procesy*). Dochodzenie wstępne, wymierzenie kary drogą dekretu pozasądowego oraz proces karny są inicjowane przez biskupa diecezjalnego jako posiadającego władzę sądowniczą w swojej diecezji. Władzę tę często jednak deleguje wikariuszowi sądowemu i sędziom, zgodnie z przepisami prawa (kan. 391 § 2 KPK); zob. Pawluk 1986b, 378–384. Choć kan. 1717 § 1 KPK traktuje o ordynariuszu, nie można przez to rozumieć wikariusza generalnego czy wikariusza biskupiego, ponieważ podmiotom tym nie przysługuje biskupia władza zwyczajna własna. W odniesieniu do diecezji kompetencję do prowadzenia dochodzenia wstępnego na mocy tego przepisu przyznaje się jedynie biskupowi diecezjalnemu; zob. Krukowski 2007, 401–402.

⁴¹ „Wikariusza parafialnego mianuje swobodnie biskup diecezjalny po wysłuchaniu, jeżeli uzna to za pożyteczne, proboszcza albo proboszczów parafii, dla których go się ustanawia, a także dziekana, z zachowaniem w mocy przepisu kan. 682 § 1”.

⁴² Wniosek taki jest uzasadniony tylko przy szerokim rozumieniu przesłanki zwierzchnictwa z art. 430 k.c. Gdyby bowiem dla zajścia tej przesłanki wymagać ścisłego podporządkowania podwładnego i sprawowania całościowej kontroli nad nim, należałoby odrzucić tezę, że biskup jest zwierzchnikiem wikariusza parafialnego. Co ciekawe, w 2008 r. Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych wypowiedziała się wprost w analizowanym temacie, odrzucając pogląd, że prezbitera (w niniejszej sprawie: wikariusza parafialnego) można uznać za pracownika biskupa diecezjalnego. Stanowisko to nie rozstrzyga jednak ostatecznie o możliwości przypisania biskupowi odpowiedzialności odszkodowawczej na zasadach art. 430 k.c.; zob. Pontificio Consiglio per i Testi Legislativi. 2004. „Nota esplicativa. Elementi per configurare l'ambito di responsabilità canonica del Vescovo diocesano nei riguardi dei presbiteri incardinati nella propria diocesi e che esercitano nella medesima il loro ministero”. *Communicationes* 36: 33–38; Majer 2023, 80–85. W tematyce relacji biskupa wobec inkardynowanych do jego diecezji duchownych zob. także Kosowski 1971, 75–86.

religii w szkole. Prawdą jest, że każdy nauczyciel, w tym nauczyciel religii, jest zatrudniany przez dyrektora szkoły, który w tej relacji jest pracodawcą, przez co z łatwością można zaklasyfikować go jako zwierzchnika księdza-katechety. Z drugiej jednak strony dyrektor nie może zatrudnić nauczyciela religii bez otrzymania od biskupa miejsca misji kanonicznej⁴³. Oznacza to, że biskup diecezjalny także posiada duży wpływ na obsadę stanowisk katechetów w szkołach publicznych. Dopowiedzenie to powinno prowadzić do wniosku, że najprawdopodobniej w przypadku czynu niedozwolonego dokonanego przez katechetę (nie tylko księdza-katechetę) ten miałby dwóch zwierzchników, których potencjalnie można pociągnąć do odpowiedzialności na gruncie art. 430 k.c. (dyrektora szkoły i biskupa diecezjalnego). Sąd jednak nie musiał badać kwestii odpowiedzialności dyrektora szkoły, gdyż nie był on stroną pozwaną w procesie.

Druga nieścisłość pojawia się w uzasadnieniu prawnym Sądu Najwyższego trzy akapity po pierwszej i dotyczy również sytuacji księdza-katechety. Otóż skład orzekający wyraził pogląd, iż „A. S. dopuszczając się czynów seksualnych wobec powoda był jego katechetą, spowiednikiem a w Parafii pełnił funkcję wikarego. Sprawowanie tych funkcji z woli przełożonych umożliwiło mu wyrządzenie szkody powodowi [...]”, co pozwała zdaniem sądu na przypisanie przełożonym odpowiedzialności odszkodowawczej na zasadach art. 430 k.c. Widać stąd, że Sąd Najwyższy jest jednak skłonny uznać, że wypełnianie zadań katechety może stanowić sytuację pozwalającą na uruchomienie reżimu prawnego art. 430 k.c. wobec kościelnych osób prawnych. Nieścisłość polega tu zatem na rozbieżności interpretacyjnej obecnej w poglądach SN w tekście tego samego orzeczenia, na temat statusu nauczyciela-katechety. Należy wszakże podkreślić, że powyższe dwie uwagi szczegółowe mają w uzasadnieniu wyroku z dnia 6 września 2022 r. znaczenie jedynie pomocnicze, tj. nie wpłynęły na treść rozstrzygnięcia Sądu Najwyższego.

6. Parafia i diecezja w relacji do wikariusza parafialnego

Nie bez powodu najpierw przeanalizowano w świetle prawa kanonicznego relację proboszcza i biskupa do wikariusza parafialnego, jeszcze przed przystąpieniem do badania związków łączących pozwane w procesie kościelne osoby prawne z tymże wikariuszem. Taki tok argumentacji powoduje uproszczenie wyводу, gdyż proboszcz i biskup są jednocześnie organami osób prawnych – odpowiednio parafii i diecezji. Oznacza to, że zgodnie z powyższym wywodem zbędne byłoby w tym miejscu badanie, czy parafia może być zwierzchnikiem wikariusza. Jeśli nie może nim być proboszcz, a proboszcz działa jako organ parafii, to także parafia nie może być przełożonym (jako osoba prawna) swojego

⁴³ Zob. Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. poz. 318, art. 12 ust. 1: „Uznając prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz zasadę tolerancji, Państwo gwarantuje, że szkoły publiczne podstawowe i ponadpodstawowe oraz przedszkola, prowadzone przez organy administracji państwowej i samorządowej, organizują zgodnie z wolą zainteresowanych naukę religii w ramach planu zajęć szkolnych i przedszkolnych” oraz ust. 3: „Nauczyciele religii muszą posiadać upoważnienie (*missio canonica*) od biskupa diecezjalnego. Cofnięcie tego upoważnienia oznacza utratę prawa do nauczania religii. Kryteria wykształcenia pedagogicznego oraz forma i tryb uzupełniania tego wykształcenia będą przedmiotem uzgodnień kompetentnych władz państwowych z Konferencją Episkopatu Polski”.

wikariusza. Nie można jednak pomijać interesującego w tym zakresie poglądu, zgodnie z którym z prawnego powiązania proboszcza z parafią wywnioskowano, że również parafia powinna odpowiadać za szkody wyrządzone przez wikariusza w niej posługującego. Sąd apelacyjny posłużył się stwierdzeniem, że pomiędzy proboszczem a parafią istnieje „ścisły związek”. Z kolei wikariusz mieszkający na terenie parafii także do niej przynależy, z czego miałyby wynikać, że również parafia, na mocy „ścisłego związku” z proboszczem, może odpowiadać za szkody wyrządzone przez wikariusza. Żeby jednak taki wniosek sformułować, trzeba przyjąć założenie, iż każde działanie proboszcza, jako potencjalnego zwierzchnika wikariusza, jest jednocześnie działaniem parafii, której proboszcz jest organem. Takie założenie nie znajduje uzasadnienia w przepisach KPK. Warto nadmienić, że argumentacja z pojęcia „ścisłego związku” proboszcza i parafii jest jedyną bezpośrednią próbą uzasadnienia przez sądy, dlaczego to właśnie parafia wraz z proboszczem powinna ponosić odpowiedzialność na zasadach art. 430 k.c., a nie np. tylko proboszcz⁴⁴.

Inaczej w porównaniu z powyższą kwestią ma się rzecz z ewentualną odpowiedzialnością diecezji za szkodę wyrządzoną przez duchownego. Skoro odpowiadać może biskup, to może wyobrażalne jest poszerzenie zakresu odpowiedzialności także na osobę prawną, której ten jest organem? Zanim padnie odpowiedź na tak postawione pytanie, należy uważnie prześledzić argumentację składów orzekających w wyroku z dnia 6 września 2022 r.

W pierwszej kolejności na uwagę zasługuje wyliczenie kanonów KPK dokonane przez sąd apelacyjny w toku argumentacji na rzecz odpowiedzialności diecezji za szkody wyrządzone przez wikariusza⁴⁵. Posłużono się tu kanonicznym pojęciem inkardynacji, z której dla duchownego rzeczywiście wynikają różnego rodzaju obowiązki⁴⁶. Jednakowoż przytoczone przepisy nie wskazują, że to diecezja jest osobą powierzającą duchownemu czynności do wykonania, a tym bardziej brak jest tu wzmianek o jakichkolwiek uprawnieniach kontrolnych diecezji względem wikariusza. Wskazane przez sąd drugiej instancji przepisy KPK nie odnoszą się zatem wprost do zagadnienia odpowiedzialności diecezji na gruncie art. 430 k.c. Niektóre z nich można by jednak wykorzystać w argumentacji na rzecz odpowiedzialności biskupa, jako osoby fizycznej, za szkody wyrządzone przez wikariusza parafialnego (kan. 273, kan. 277 § 3, kan. 285, ale tu tylko § 4).

Sąd Najwyższy temat odpowiedzialności kościelnych osób prawnych podjął od razu po przeprowadzonych analizach na temat relacji proboszcza i biskupa do wikariusza parafialnego. Co jednak znamienne, w toku uzasadnienia pojawia się niespodziewana zmiana podmiotu, któremu sąd przypisuje odpowiedzialność na gruncie art. 430 k.c.

⁴⁴ Przypisanie parafii przymiotu zwierzchnika (art. 430 k.c.) względem wikariusza nie znajduje zresztą uzasadnienia w przepisach KPK. Uprawnienia tej kościelnej osoby prawnej skupiają się wokół realizacji zbawczej misji Kościoła oraz funkcji administracyjnych. E. Szafronowski wymienia następujące uprawnienia parafii: sprawowanie sakramentów chrztu, Eucharystii i małżeństwa, odprawianie pogrzebów, prowadzenie i przechowywanie ksiąg parafialnych, posiadanie własnego archiwum; zob. Szafronowski 1991, 69–71.

⁴⁵ Kanony te traktują kolejno o: obowiązku inkardynacji (kan. 265), zmianie inkardynacji (kan. 267 § 1), obowiązku okazywania szacunku i posłuszeństwa przełożonym (kan. 273), uprawnieniach biskupa w ponadkodeksowym normowaniu obowiązku celibatu duchownych (kan. 277 § 3) oraz o czynnościach nieprzystojących stanowi duchownemu (kan. 285).

⁴⁶ Dla ścisłości: inkardynacja wiąże się także z uprawnieniami powstającymi po stronie duchownego, np. do opieki społecznej w razie choroby, niesprawności lub starości (kan. 281 § 2 KPK); Zubert, Sitarz 2019, kol. 937–938.

W dłuższym passusie SN odnosił się jedynie do proboszcza⁴⁷ i biskupa, po czym zamiast o wskazanych duchownych pisze dalej o pozwanych, czyli parafii i diecezji⁴⁸. Tym też osobom prawnym, w ostatniej części swojego wyводу, skład orzekający przypisuje odpowiedzialność za szkody wyrządzone przez A.S. Taki zabieg sądu wydaje się zbyt daleko idącym skrótem myślowym. Należałoby dla spójności argumentacji dodatkowo wykazać, dlaczego uznanie proboszcza i biskupa za zwierzchników wikariusza parafialnego skutkuje automatycznie możliwością przypisania odpowiedzialności z art. 430 k.c. parafii i diecezji za szkodę wyrządzoną przez tego wikariusza.

Warto zwrócić uwagę, że komentowany wyżej wywód Sąd Najwyższy wieńczy odwołaniem się do swego wyroku z dnia 31 marca 2020 r.⁴⁹ Wzmianka ta jest o tyle istotna, że chociaż w orzeczeniu z 2020 r. także chodziło o odpowiedzialność kościelnych osób prawnych na zasadach art. 430 k.c., to stan faktyczny w kwestii relacji wewnątrzkościelnych był tam zgoła inny niż w głosowanym wyroku. W 2020 r. SN badał relację zakonnika i wspólnoty zakonnej, w której na co dzień posługiwał (na czele z przełożonym domu zakonnego), oraz całego instytutu zakonnego (na czele którego stoi przełożony najwyższy). W 2022 r. z kolei pozwany w procesie byli wikariusz parafialny, parafia oraz diecezja. Rozróżnienie to jest znaczące chociażby dlatego, że wyższy jest stopień podporządkowania duchownego będącego jednocześnie zakonnikiem wobec przełożonego domu w porównaniu z relacją wikariusza do proboszcza parafii (nieprowadzonej przez zakonników)⁵⁰. Dla ukazania zawichości zagadnienia wystarczy jedynie dodać, że w wyroku SN z dnia 31 marca 2020 r. zastosowanie powinny znaleźć nie tylko przepisy części II księgi II KPK („hierarchiczny ustrój Kościoła”), ale przede wszystkim przepisy części III tejże księgi („instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego”) i, co więcej, konstytucje danego zgromadzenia zakonnego⁵¹. Wydaje się zatem, że odwołanie się składu orzekającego w wyroku z 2022 r. do judykatu sprzed dwóch lat powinno zostać opatrzone komentarzem uwzględniającym wewnątrzkościelne różnice zachodzące w różnych stanach faktycznych i prawnych spraw.

Decydujące znaczenie dla postawionego wyżej pytania o odpowiedzialność diecezji za szkodę wyrządzoną przez duchownego ma rozróżnienia dokonane w głosie L. Świto. Autor postawił tezę, że nie każda czynność biskupa jest jednocześnie czynnością

⁴⁷ Z dopowiedzeniem, że proboszcz jest pasterzem powierzonej sobie parafii (kan. 519 KPK) – zob. analizy z punktu 4 glosy.

⁴⁸ Ze względu na swoje znaczenie warto przytoczyć w tym miejscu nieco dłuższy fragment uzasadnienia prawnego wyroku SN z dnia 6 września 2022 r.: „Biskupi diecezjalni są wyłącznie uprawnieni do erygowania parafii, znoszenia ich lub dokonywania w niej zmian, a także powierzenia proboszczowi pieczy pasterskiej nad parafią (kan. 515 i 523). Z kanonu 273 wynika, że duchowni mają szczególny obowiązek okazywania szacunku i posłuszeństwa Papieżowi oraz każdy własnemu ordynariuszowi. Ponowne odwołanie się do treści kanonu 548 § 3 przewidującego regularne przedstawianie przez wikariusza parafialnego zamierzonych lub podjętych poczyną pasterskich pozwala uznać, że *pozwani* [wyróżnienie – M.L.] byli uprawnieni do wydawania poleceń i wskazówek księdzu A. S. Byli też uprawnieni i obowiązani do kontrolowania czynności przez niego wykonywanych. Wobec tego każdy z tych zwierzchników ponosi odpowiedzialność na podstawie art. 430 k.c. (podobnie Sąd Najwyższy w wymienionym wyroku z 31 marca 2020 r., II CSK 124/19)”.

⁴⁹ II CSK 124/19, OSNC 2021, nr 1, poz. 4.

⁵⁰ Zob. przykładowo kan. 671 KPK: „Zakonnikowi nie wolno przyjmować zajęć i obowiązków poza własnym instytutem bez zezwolenia uprawnionego przełożonego”.

⁵¹ W sprawie tej znaczenie miałyby przede wszystkim *Ustawy i dyktoria Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej*, Poznań 2004, autorstwa A. Hlonda (nieobecne w treści orzeczenia z 2020 r.).

wykonywaną w ramach reprezentacji diecezji. Innymi słowy: biskup diecezjalny nie zawsze działa jako organ diecezji. Istnieją także osobiste czynności prawne biskupa, dokonywane przez niego jako osobę fizyczną. Kluczowe zatem do przypisania odpowiedzialności na gruncie art. 430 k.c. wobec podmiotów kościelnych jest zbadanie, czy powierzenie urzędu i sprawowanie nadzoru nad wikariuszem parafialnym należą do czynności własnych czy – przyjmując robocze pojęcie – reprezentacyjnych biskupa diecezjalnego? KPK na tak postawione pytanie daje wyraźną odpowiedź, że to nie diecezja jako osoba prawna, ale biskup diecezjalny jako osoba fizyczna jest podmiotem wskazanych czynności⁵². Z kolei jedyna więź prawna łącząca wikariusza parafialnego z diecezją to wspomniana instytucja inkardynacji, z której jednak nie wynikają żadne uprawnienia nadzorcze diecezji nad inkardynowanym duchownym. Choć nie wskazuje na to wprost, skład orzekający w sprawie rozstrzygniętej wyrokiem z dnia 6 września 2022 r. także doszedł do tego wniosku, gdyż poza kanonami o inkardynacji nie wymienił żadnych innych przepisów kanonicznych odnoszących się do relacji duchownego ze swoją diecezją⁵³. Na gruncie prawa kanonicznego nie da się zatem uzasadnić, że diecezja jest wobec wikariusza parafialnego zwierzchnikiem w rozumieniu art. 430 k.c.

7. Kwestia korzyści odnoszonej przez podmioty kościelne

Niejako uzupełniając wszystkie powyższe wnioski, warto zwrócić uwagę na jedną z przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej z art. 430 k.c., która akurat w kontekście sprawy z udziałem podmiotów kościelnych nabiera szczególnie zawilego charakteru. Mowa o warunku, że powierzona podwładnemu czynność ma zostać wykonana na rachunek zwierzchnika⁵⁴. W doktrynie pojęcie „wykonywania na rachunek” rozumie się również jako „wykonywanie na korzyść”⁵⁵. Właśnie drugim ze wskazanych zwrotów posługuje się także skład orzekający w głosowanym wyroku. Słusznie zwraca tu uwagę, że korzyść, którą zwierzchnik czerpie z możliwości powierzania podwładnemu zadań do wykonania, może być zarówno materialna, jak i niematerialna. Warto nadmienić, że użyte przez sąd przykłady były adekwatne do sytuacji Kościoła: działaniem na jego korzyść w sposób niematerialny jest chociażby „poprawa wizerunku, zdobycie szacunku [czy też] poszerzenie i umocnienie znaczenia w społeczeństwie”. Trudno zatem podważyć stwierdzenie, że duchowni, wypełniając powierzone im przez biskupa zadania, działają na jego korzyść (choć niematerialną, ale ciągle korzyść).

⁵² Co interesujące, w dawnym prawie kanonicznym (przed promulgacją KPK) instytucja inkardynacji wiązała duchownego bardziej z Kościołem partykularnym (np. diecezja) lub zakonem aniżeli z osobą przełożonego hierarchicznego (np. biskup diecezjalny). W takim stanie prawnym łatwiej byłoby o traktowanie kościelnych osób prawnych jako zwierzchników duchownego, w rozumieniu art. 430 k.c. Zob. Zubert, Sitarz 2019, kol. 937.

⁵³ Zob. dogłębną analizę zagadnienia rodzajów czynności prawnych wykonywanych przez biskupa diecezjalnego, dokonaną przez przywołanego Autora: Świto 2024, 347–360.

⁵⁴ Wyżej kwestię tę zasygnalizowano w kontekście sporu dotyczącego rozumienia innej przesłanki z art. 430 k.c. (wyrządzenie szkody „przy wykonywaniu” czynności powierzonej). Poniżej zaś zostanie przeprowadzona analiza przesłanki korzyści odnoszonej przez zwierzchnika z działań podwładnego z perspektywy prawnokanonicznej.

⁵⁵ Zob. przykładowo: Jantowski 2025, art. 430, pkt 7. Zob. też Wałachowska 2018, 477, gdzie stosowane jest wyrażenie „wykonywania czynności w interesie przełożonego”.

Powyższą argumentację warto jednak uzupełnić o aspekty prawnokanoniczne, tym bardziej że skład orzekający w innych miejscach swojego uzasadnienia także sięgał do przepisów KPK. Znaczenie miałyby tu kanony traktujące o celu wszelkiej działalności Kościoła. Kościół nie jest bowiem ustanowiony tylko dla zwiększania swojego znaczenia w społeczeństwie. Można nawet stwierdzić, że jest to – nie zawsze zresztą osiągany – pewien uboczny cel działalności Kościoła Katolickiego. Jego zasadnicze cele są przykładowo wskazane w kan. 747 § 1, kan. 781 oraz kan. 1752 KPK⁵⁶. Szczególnie ostatni z wymienionych przepisów dobrze koresponduje z cywilistycznym pojęciem „korzyści”, poprzez użycie tej kategorii w odniesieniu do sfery nadprzyrodzonej („zbawienie dusz”). Można więc wysunąć wniosek, że celem wszelkiego działania Kościoła (duchownych i wiernych świeckich) jest, owszem, zbawienie własne, lecz także zbawienie wszystkich tych, do których Kościół kieruje swoją misją⁵⁷. W odniesieniu do stanu faktycznego sprawy rozstrzygniętej wyrokiem SN z dnia 6 września 2022 r. można stwierdzić, że korzyść z duszpasterskich działań wikariusza parafialnego, poza samym biskupem, czerpią również wszyscy ci, którym wikariusz posługuje. Wypada podkreślić, że takie poszerzenie rozumienia pojęcia korzyści nie wpływa znacząco na możliwość przypisania odpowiedzialności na gruncie art. 430 k.c. zwierzchnikom kościelnym.

Podsumowanie

Analizowany wyrok SN z dnia 6 września 2022 r. zawiera wiele interesujących wątków, którym można by poświęcić odrębne opracowania. Wyróżniają się możliwość nieuwzględnienia zarzutu przedawnienia ze względu na instytucję nadużycia prawa podmiotowego (art. 5 k.c.) oraz wątek wykładni pojęcia „przy wykonywaniu czynności”, tj. jednej z przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej z art. 430 k.c. Niniejsza glosa jest próbą odpowiedzi na inny problem prawny, odnoszący się nie tyle do zagadnień materialnoprawnych, co do sposobu argumentacji stosowanego przez skład orzekający. Chodzi o częste korzystanie z przepisów prawa kanonicznego.

Na uwagę zasługuje, po pierwsze, samo uzasadnienie korzystania z przepisów KPK. Sąd nie uzasadnił w sposób przekonujący, że w badanej sprawie należało sięgnąć do norm obcego mu systemu prawnego (prawa kanonicznego). Tymczasem przepisy KPK stały się dla składu orzekającego jedyną podstawą do stwierdzenia, że diecezja i parafia (pозwane kościelne osoby prawne) są zwierzchnikami wikariusza parafialnego w rozumieniu art. 430 k.c. Należy nadmienić, że dobór kanonów dokonany przez sąd okazał się,

⁵⁶ Kan. 747 § 1: „Kościół, któremu Chrystus Pan powierzył depozyt wiary, aby – mając pomoc Ducha Świętego – świecie strzegł prawdy objawionej, wnikliwie ją badał, wiernie głosił i wykladał, ma obowiązek i przyrodzone prawo przepowiadania Ewangelii wszystkim narodom, niezależnie od jakiegokolwiek ludzkiej władzy, także z zastosowaniem odpowiednich dla siebie środków społecznego przekazu”. Kan. 781: „Ponieważ cały Kościół jest ze swej natury misyjny, a dzieło ewangelizacji powinno być uznane za podstawowy obowiązek Ludu Bożego, wszyscy wierni, świadomi swojej odpowiedzialności, powinni wносить swój wkład w dzieło misyjne”. Kan. 1752: „W sprawach dotyczących przeniesienia należy stosować przepisy kan. 1747, z zachowaniem kanonicznej słuszności i mając przed oczyma zbawienie dusz, które zawsze musi być w Kościele najwyższym prawem”.

⁵⁷ Zob. Dyduch 2014, 23–37.

co do zasady, trafny. W niektórych kwestiach (np. relacja biskupa diecezjalnego do wikariusza parafialnego) można było wszakże poszerzyć argumentację, sięgając do przepisów kanonicznych jeszcze bardziej odpowiednich dla badanej sprawy.

Ostatecznie glosa jest jednak krytyczna, gdyż na podstawie zastosowanych przez sądy przepisów KPK przypisanie odpowiedzialności odszkodowawczej na zasadach art. 430 k.c. możliwe jest jedynie wobec jednego z czterech podmiotów kościelnych, których zwierzchnictwo wobec wikariusza parafialnego było w glosowanym orzeczeniu brane pod uwagę. Zwierzchnikiem wikariusza parafialnego (poza papieżem – kan. 273 KPK) jest bowiem tylko biskup diecezjalny, a nie diecezja, parafia posługi wikariusza czy jego proboszcz. Jednocześnie trzeba stwierdzić, że przypisanie przymiotu zwierzchnika biskupowi nie powoduje automatycznego uznania zwierzchnictwa diecezji, której biskup jest reprezentantem. Należy przy tym dodać, że w glosie dokonano analizy tylko jednej z przesłanek odpowiedzialności z art. 430 k.c. (przypisanie biskupowi przymiotu zwierzchnika). W celu ustalenia odpowiedzialności biskupa na gruncie art. 430 k.c. konieczne byłoby zbadanie zajścia kolejnych przesłanek odpowiedzialności odszkodowawczej z tego artykułu, w tym przede wszystkim udzielenie odpowiedzi na pytanie, czy szkoda wyrządzona przez wikariusza powstała przy wykonywaniu czynności powierzonej. Co do pozostałych podmiotów kościelnych – proboszcza, parafii oraz diecezji – trudno przypisać im rolę zwierzchnika wobec wikariusza parafialnego, a co za tym idzie – nie powinny one ponosić odpowiedzialności odszkodowawczej na gruncie art. 430 k.c. za szkody wyrządzone przez tego duchownego.

Bibliografia

- Arrieta, Juan. 2023. „Sankcje karne w Kościele”. W: *Codex Iuris Canonici. Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, wyd. 2. Powszechne i partykularne ustawodawstwo Kościoła katolickiego. Podstawowe akty polskiego prawa wyznaniowego. Edycja polska na podstawie wydania hiszpańskiego (*Ediciones Universidad de Navarra*), red. Piotr Majer, 796–834. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Borecki, Paweł. 2020. „Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych za czyny pedofilskie duchownego – wyrok na miarę precedensu. Uwagi w sprawie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r., sygn. II CSK 124/19”. *Studia Prawa Publicznego* 3(31): 33–52.
- Borysiak, Witold. 2024. „Czyny niedozwolone”. W: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak, art. 415–449. Warszawa: C.H. Beck. Legalis/el.
- Brinda, Sławomir. 2018. „Posłuszeństwo ordynariuszowi według kanonu 273 Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku”. *Kościół i Prawo* 7(20): 93–107.
- Dubis, Wojciech. 2023. „Czyny niedozwolone”. W: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski, art. 415–449. Warszawa: C.H. Beck. Legalis/el.
- Dyduch, Jan. 2014. „Rola Kodeksu Prawa Kanonicznego 1983 w realizowaniu misji Kościoła”. *Prawo Kanoniczne* 57(1): 23–37.
- Gill, Artur. 2001. „Glosa do wyroku NSA z dnia 3 lipca 2000 r. (II SA 1128/99)”. *Orzecznictwo Sądów Polskich* nr 12, poz. 175: 605–608.

- Góralski, Wojciech. 2013. „Wikariusz parafialny – wczoraj i dziś”. W: *Parafia w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, red. Sławoj Leszek Głódź, Józef Krukowski, Mirosław Sitarz, 77–104. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Jantowski, Leszek. 2025. „Czyny niedozwolone”. W: *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. Małgorzata Balwicka-Szczyrba, Anna Sylwestrzak, art. 415–449. Warszawa: Wolters Kluwer. LEX/el.
- Januchowski, Arkadiusz. 2008. „Wybrane zagadnienia związane z reprezentacją parafii przez proboszcza na gruncie prawa kanonicznego i polskiego”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 11: 211–236.
- Jasiakiewicz, Marek. 2005. „Głosa do wyroku SN z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00”. *Rejent* 1: 122–137.
- Karaszewski, Grzegorz. 2019. „Czyny niedozwolone”. W: *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Jerzy Ciszewski, Piotr Nazaruk, 739–809. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Kołodziej, Marcin. 2016. „Urząd wikariusza parafialnego. Współpraca i autonomia w posługiwaniu duszpasterskim”. *Kościół i Prawo* 5(18): 9–31.
- Kondek, Jędrzej. 2019. „W sprawie wykładni pojęcia «przy wykonywaniu czynności» na gruncie art. 430 k.c.”. *Forum Prawnicze* 51: 17–37.
- Kosowski, Stanisław. 1971. „Kapłani współpracownicy biskupa w świetle soborowych uchwał”. *Prawo Kanoniczne* 14(1–2): 75–86.
- Krukowski, Józef. 2004. „Konstytucyjny model stosunków między Państwem a Kościołem w III Rzeczypospolitej”. W: *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 14–16 stycznia 2003)*, red. Artur Mezglewski, 79–101. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Krukowski, Józef. 2005. „Parafie, proboszczowie i wikariusze parafialni”. W: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/1: Księga II. *Lud Boży*. Część I. *Wierni chrześcijanie*. Część II. *Ustrój hierarchiczny Kościoła*, red. Józef Krukowski, 409–463. Poznań: Pallottinum.
- Krukowski, Józef. 2007. „Proces karny”. W: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. 5, Księga VII. *Procesy*, red. Józef Krukowski, 400–419. Poznań: Pallottinum.
- Łętowska, Ewa. 2015. „Odpowiedzialność Kościoła za szkody wyrządzone przez księży”. *Państwo i Prawo* 3: 6–20.
- Majer, Piotr. 2023. „Status duchownego. Czy ksiądz jest pracownikiem biskupa?”. *Annales Canonici* (19)1: 71–90.
- Mezglewski, Artur. 2011. „Opinia prawna dotycząca problemu obowiązywania prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w obrocie prawnym”. *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 3: 251–258.
- Mezglewski, Artur. 2021. „Głosa krytyczna do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r. (sygn. akt II CSK 124/19)”. *Przegląd Prawa Wyznaniowego* 13: 375–389.
- Pawluk, Tadeusz. 1986a. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2: *Lud Boży, jego nauczanie i uświęcanie*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Pawluk, Tadeusz. 1986b. *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 4: *Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Pietrzak, Michał. 2010. „Prawo wewnętrzne (kanoniczne) Kościołów i związków wyznaniowych w polskim systemie prawnym”. W: *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11–12 IX 2010*, red. Krzysztof Krasowski, Małgorzata Materniak-Pawłowska, Maksymilian Stanulewicz, 137–150. Poznań: Ars boni et aequi.

- Sitarz, Mirosław. 2019. „Parafia”. W: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. Mirosław Sitarz, kol. 2068–2072. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.
- Stanisz, Piotr. 2010. „Proboszcz jako reprezentant parafii rzymskokatolickiej w stosunkach majątkowych”. W: *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11–12 IX 2010*, red. Krzysztof Krasowski, Małgorzata Materniak-Pawłowska, Maksymilian Stanulewicz, 191–200. Poznań: Ars boni et aequi.
- Stanisz, Piotr. 2011. „Źródła prawa wyznaniowego w Rzeczypospolitej Polskiej”. W: *Prawo wyznaniowe*, red. Artur Mezglewski, Henryk Misztal, Piotr Stanisz, 48–66. Warszawa: C.H. Beck.
- Sztafrowski, Edward. 1991. „Parafia w hierarchicznej strukturze Kościoła”. *Prawo Kanoniczne* 34(3–4): 51–74.
- Świto, Lucjan. 2024. „Odpowiedzialność diecezji i parafii za delikty popełnione przez duchownego wobec małoletniego. Glosa krytyczna do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2022 roku (II CSKP 466/22)”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 27: 347–360.
- Walencik, Dariusz. 2013. „Prawo kanoniczne (wewnętrzne) związków wyznaniowych a prawo polskie”. *Przegląd Sądowy* 5: 11–25.
- Wałachowska, Monika. 2018. „Czyny niedozwolone”. W: *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3: *Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, red. Magdalena Habdas, Mariusz Fras, 476–485. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Wilk, Anna. 2020. „Odpowiedzialność kościelnych osób prawnych za szkody wyrządzone wskutek przestępstw seksualnych popełnionych przez duchownych. Glosa do wyroku SN z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19”. *Orzecznictwo Sądów Polskich* nr 10, poz. 79: 52–62.
- Wilk, Anna. 2023. „Stosunek zwierzchnictwa w świetle art. 430 KC w kontekście regulacji wewnątrzkościelnych”. *Studia Prawa Prywatnego* 2: 49–62.
- Wroceński, Józef. 2008. „Obowiązki pasterskie biskupa diecezjalnego”. *Prawo Kanoniczne* 51(3–4): 119–145.
- Zakrzewski, Piotr. 2025. „O przesłance «przy wykonywaniu» z art. 430 Kodeksu cywilnego – uwagi na tle wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 września 2022 r., II CSKP 466/22”. *Studia z Prawa Wyznaniowego*, Online First 4.04.2025, <https://doi.org/10.31743/spw.17889>
- Zubert, Bronisław, Mirosław Sitarz. 2019. „Inkardynacja – ekskardynacja”. W: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. Mirosław Sitarz, kol. 935–940. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu.

